

SPIONI ȘI ȘTIRI DESPRE OTOMANI LA FRONTIERA DE SUD A REGATULUI UNGAR PÂNĂ ÎN 1526*

LIVIA MAGINA**

INTRODUCERE

Problematica știrilor despre otomani nu este nouă, chestiunea însă n-a fost analizată așa cum ar fi meritat. Am ales să mă concentrez asupra documentelor care descriu părțile sudice ale Regatului Ungar și ale Transilvaniei. Nu vizez chestiunile privitoare la diplomație și știri de război oficiale, ci acelea mărunte, care au fost transportate de către iscoade, printr-o rețea dezvoltată de-a lungul timpului între principalele localități de frontieră. Limita superioară cronologică este deceniul 6 al veacului al XVI-lea, datorită faptului că zona de la sud de Mureș a fost cucerită de către Semilună în 1552, iar Transilvania însăși se transformă în zonă de contact cu Imperiul Otoman. Sistemul de cetăți din arealul frontierei a avut un rol deosebit în timpul campaniilor militare, obligația principală fiind de apărare a teritoriului și de a controla căile de acces. Rețeaua de fortărețe a fost dublată de o rețea de iscoade istețe care au putut colecta informații vitale asupra stării armatelor inamice prin cunoașterea locurilor, a oamenilor și nu în ultimul rând a limbii vorbite și, cu atât mai mult, a scrisului.

Documente ce conțin date importante asupra activității iscoadelor în teritoriile turcești se pot identifica mai ales în registrele de socoteli ale orașelor. Astfel, din Socotelile orașului Sibiu provin majoritatea informațiilor folosite în acest material pentru că sunt indicate atât numele iscoadei, cât și banii primiți și misiunea.

Detaliile știrilor și veștile despre mișcarea trupelor turcești au fost „încuiate” în memoria iscoadei, fiind exprimate abia în prezența destinatarului. Informațiile au venit cu negustorii și au plecat cu ciobanii, s-au întors cu oamenii de încredere ai nobililor înfricoșați de iminența vreunui nou raid. În documente, zvonurile se pot identifica drept *novitates*.

Amenințarea turcească a fost permanentă și a devenit „intimă” la granițele sudice încă de la finalul secolului al XIV-lea, fiind extrem de vizibilă la sfârșitul celui următor și începutul secolului al XVI-lea. O mulțime de știri au descris

* O versiune în limba engleză a acestui studiu a fost publicată în *Eastern European History Review*, n. 5, 2022, 97–110.

** Muzeul Banatului Montan, Reșița; maginalivia@gmail.com

mișcările trupelor, numărul acestora sau posibilele invazii în diferite părți ale Regatului. În realitate, majoritatea acestor știri au rămas doar la nivelul de zvonuri, dar cu toate astea au produs frică și au alimentat sentimentul de nesiguranță atât pentru oficiali, cât și pentru oamenii obișnuiți. Ovidiu Cristea¹ este singurul istoric român care a analizat impactul acestor știri în spațiul românesc și modul în care au afectat întreprinderea unor noi campanii militare, însă cercetarea sa s-a concentrat asupra Țării Românești și Moldovei, cu foarte puține referiri la situația din Ungaria și Transilvania. Tokáts Sándor a realizat o scurtă incursiune în lumea confuză a iscoadelor în timpul cuceririi turcești la începutul secolului XX², dar în ultimul deceniu istoriografia maghiară a mai avut parte de câteva contribuții valoroase la mișcarea spionilor și a știrilor de război, cu privire specială asupra secolului al XVII-lea³.

Vești... vești bune, vești proaste, știri false! Zi și noapte fiecare dintre noi este conectat și aproape dependent de știri! Atât de multe informații, atât de multe date. Ochii și urechile noastre nu sunt capabile să-l digere, suntem copleșiți! Dacă este război undeva pe Pământ, fiecărui combatant îi este permis să răspândească știri în spațiul public. Cu toții, dacă suntem interesați, le putem judeca și împărtăși. Ne lovim în mod consecvent de fake-news, unii se folosesc de aceste informații, alții sunt prinși în plasa creată de ele.

În secolele XV–XVI, comunicarea noutăților s-a dezvoltat diferit, însă este cunoscut pericolul știrilor dacă nu false, cel puțin atât de alarmante încât să se pornească o campanie militară pripită care putea afecta negativ țara. În Transilvania, Adunarea Țării (dieta) stipulează în mai multe rânduri în secolul al XVI-lea necesitatea plătirii acestor iscoade, le recunoaște rolul, dar avertizează asupra eventualelor riscuri ale colportării veștilor neadevărate⁴. Accesul la informații nu a fost atât de facil, canalele de transmisie nu erau atât de largi și doar un număr restrâns de persoane a avut acces la ele. Amenințarea majoră pentru Transilvania și pentru întregul Regat Ungar era Imperiul Otoman. Avansul

¹ Ovidiu Cristea, *Puterea cuvintelor. Știri și război în sec. XV–XVI*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2014.

² Sándor Tokáts, *A kalauzok és a kémek a török világbán*, în *Rajzok a török világból*, vol. II, Budapest, 1915.

³ Pálffy Géza, *Hírszerzés és hírközlés a törökkori Magyarországon*, „Studia Agriensia” 20, 1999, p. 33–63; Ágoston Gábor, *Információszerzés és kémkedés az Oszmán birodalomban a 15–17. században*, „Studia Agriensia” 20, 1999, p. 125–153; János Szabados, *Habsburg-Ottoman Communication in the Mid-17th Century – The Death of Imperial Courier Johann Dietz. A Case Study*, „Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies”, LIV, 2019, p. 119–140.

⁴ Sándor Szilágyi (ed.), *Monumenta Comititalia Regni Transilvania*, vol. VIII, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1882, p. 437: „Supplicans tamen iidem Domini Regnicolae Maiestate Sua, ut sua Maiestas dignetur mandare Domino Waywodae ut sua Dominatio exploratores necessarios, pro agendis explorationibus tenere curaret, quo, iuxta reportatam explorationem, opus exigeret particulariter, ubi vero necessitas major cognosceretur generaliter ab omnibus insurrection fieri, ne ob frequentem generalem ad quoscunque leues rumores, insurrectionem Regnicolae grauentur, et rebus eorum familiaribus per hoc detrimenta subire compellantur.”

teritorial făcut de otomani spre Dunăre, după cucerirea Peninsulei Balcanice în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, a lăsat puțin spațiu, fizic și mental, între granițele oficiale ale Regatului Ungariei și puternicul Imperiu al Semilunii. Acest fapt a constituit începutul fricii: păgânii cuceresc întreaga lume creștină, iau copii, violează femei, omoară și spintecă, ard și fură ... Cine avea nenorocul să cadă *in manibus Turcorum* avea destinul pecetluit⁵. De altfel, imaginea otomanilor în Regatul Ungariei, priviți cel mai adesea drept *sevissimi Turcorum*, s-a transformat în subiect de dezbatere în lumea științifică încă din secolul al XIX-lea⁶.

La sfârșitul secolului al XIV-lea, sultanul Baiazid și-a schimbat politica și a încercat să lupte pe două fronturi, unul în regiunea anatoliană și celălalt în Europa de Est. Numai dezastrul de la Ankara și apoi lupta internă dintre fiii Fulgerului au dat un răgaz statelor din Europa Centrală și de Est. Revenirea otomană a marcat o nouă coabitare cu frica și o nouă expunere la raidurile trupelor turcești. Întregul secol al XV-lea este marcat de numeroase războaie la Dunăre. Liderul luptei antiotomane a fost în prima fază Ioan (Iancu) de Hunedoara, voievod al Transilvaniei și apoi guvernator al Ungariei. În anul 1438 și apoi în primăvara anului 1442, otomanii au atacat Transilvania. În cel de-al doilea atac din 1442, Mezid bey din Vidin și-a împărțit armata în două: un corp a mers spre Alba-Iulia, pe valea Mureșului, iar celălalt spre Sibiu. Învingătoare a fost armata maghiaro-valahă, însă trupele otomane au reușit să pătrundă în interiorul Transilvaniei, împrăștiind frica și teroarea printre locuitorii satelor dintre Alba-Iulia și Sibiu⁷.

În astfel de vremuri incerte și în condiții geo-politice în schimbare, este ușor de înțeles dorința de a cunoaște amenințările venite dinspre puterea turcească, dorință strâns legată mai ales de zona sudică a frontierei regatului ungar. Pentru Transilvania și aceste părți sudice ale regatului (actualul Banat), cred că putem vorbi despre un spionaj strategic, bine organizat și chiar bine plătit. Primele știri (*novitates*) despre amenințarea otomană din Ungaria provin de la finalul secolului al XIV-lea, odată cu începutul raidurilor turcești pe teritoriul regatului. Abia în a doua jumătate a secolului al XV-lea acele știri au devenit articulate, în epoca lui Ioan de Hunedoara. El era direct interesat de informații despre dușmanii săi, iar cele mai sigure surse erau din zonele apropiate liniei de frontieră, și anume Transilvania și părțile sudice. Cele două orașe importante din sudul Transilvaniei, Sibiu și Brașov, au avut multiple conexiuni cu Țara Românească, Moldova și teritoriul de la sudul Dunării datorită relațiilor comerciale dezvoltate între aceste

⁵ Adrian Magina, *In the hands of the turks. Captives from Southern Hungary in the Ottoman Empire (14–16th centuries)*, în *State and society in the Balkans before and after establishment of Ottoman rule*, ed. Srđan Rudić, Selim Aslantaș, Belgrade: Yunus Emre Enstitüsü, 2017, p. 65–78.

⁶ Gábor Ágoston, *The image of the Ottomans in Hungarian historiography*, „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae”, 61, 2008, no. 1–2, p. 15–26.

⁷ Liviu Câmpeanu, *Magnificus Johannes de Hunyad, Wayuoda Transylvanus, validam potentiam sevissimos turcorum Debelasset, Triumphum Victorie Reportando*, „Transilvania”, 4, 2019, p. 86–96.

zone. În contextul permanentei amenințări de la sud, în iulie 1449 Iancu de Hunedoara i-a cerut magistratului din Brașov să-i trimită vești despre turci⁸, semn că guvernatorul era conștient de faptul că brașovenii aveau suficiente resurse pentru a cunoaște mișcările otomanilor. Cu toate că arhiva nu păstrează corespondența în acest caz, este evident că magistratul orașului a trimis un răspuns guvernatorului. Doar câțiva ani mai târziu, în 1454, Oswald, primarul Sibiului, trimitea la rândul-i mai multe informații înspre Viena. În scrisoarea sa se evidențiază mândria de a fi sibian și, concomitent, explicația pentru dorința turcilor de a cuceri Sibiul: „am auzit de la unul dintre spionii mei de încredere, care tocmai veneau de la turci, că Sibiul este luat de turci drept cel mai de seamă oraș, înainte de alte orașe ale regatului Ungariei; de aceea afurisiții de turci strigă des și tare, tineri și bătrâni, fără întrerupere *Cibin, Cibin!* adică Sibiul, Sibiul, sperând prin aceasta că, dacă vor cuceri acest oraș, vor aduce cu atât mai ușor, din răutatea lor, pagubă și necazuri nu numai sus-numitului regat al Ungariei, al cărui scut este Sibiul, ci și întregii creștinătăți”⁹. În a doua jumătate a secolului al XV-lea precum și în veacurile următoare, aceste două orașe, Brașov și Sibiu, au devenit principalele centre pentru colectarea informațiilor despre turci. Nu doar orașele săsești au deținut o rețea de iscoade, ci și alți oficiali transilvăneni, cum este și cazul episcopului de la Alba Iulia. Ladislau Gereb era atât de bine informat în 1493 de către una dintre iscoadele sale asupra iminenței atacului turcilor (*repentina fama turcarum veniret*) încât îi transmite fără întârziere căpitanului George Bechk de Santău (Zantho, comitatul Satu-Mare) să-și țină pregătiți soldații, caii și armele pe care le are pentru a putea interveni că turcii vor intra în țară duminică viitoare¹⁰.

Pe drumul știrilor, un rol important l-au avut localitățile Orăștie și Hațeg. Am inclus acele orașe mici pe traseul spionilor, numai după ce am identificat o anumită informație documentară. Astfel, în seara zilei de 28 septembrie 1466, membrii magistratului din Orăștie au fost surprinși să primească un bărbat de încredere trimis de către nobilul Ladislau Kendeffy din Râu de Mori din comitatul Hunedoara, care aducea cele mai înfricoșătoare știri: turcii erau în munți (probabil între Caransebeș și Hațeg) și o altă armată își făcea drum pentru a intra în Transilvania prin Călnic, lângă Sibiu. Vestea foarte îngrijorătoare a fost trimisă la Sibiu, dar a rămas fără consecințe. Același document dezvăluie frica celor implicați în colportarea informațiilor, deoarece expeditorul a scris imediat sibienilor: „De la Orăștie, *celeriter manu*, în aceeași zi, la aceeași oră, *circa horam vespertinam*”¹¹.

⁸ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor* (în continuare Hurmuzaki, *Documente*), vol. XV/1, Acte și scrisori din arhiva orașelor ardelen (Brașov, Sibiu, Bistrița) 1358–1600, ed. Nicolae Iorga, București, 1911, p. 35 (17 iulie 1449).

⁹ *Documenta Romaniae Historica*. seria D: Relații între Țările Române, vol. I, ed. Șt. Pascu, C. Cihodaru, K. Gündisch, D. Mioc, V. Pervain, București, 1977, p. 442.

¹⁰ *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára*, DL 65159: „quare presentibus vos certificamus. Nam et nos ex omni parte ita certificati sumus eciam ab exploratore nostro qui hec ora reversus est, ut proxime die dominico aut sequenti die procul dubio hoc regnum intrabunt.”

¹¹ Hurmuzaki, *Documente*, XV/1, 62.

Se evidențiază astfel o legătură strânsă, o mișcare rapidă a autorităților orașelor pentru a transmite cât mai repede știrile alarmante.

Un alt oraș, aflat chiar în zona de frontieră cu Imperiul Otoman, la mai puțin de 100 de kilometri de Hațeg, este Caransebeșul. Acesta poate fi inclus între centrele de informații cu privire la mișcările trupelor otomane. Fiind în proximitatea zonelor ocupate de otomani din Serbia, orașul este direct legat de cetățile de la frontiera dunăreană a Regatului Ungar, Mehadia, Peth, Orșova sau Severin. Caransebeșenii, la fel ca și sibienii ori brașovenii, au fost legați de sudul Dunării și prin schimburi comerciale. De aceea consider că, foarte probabil, știrile de dincolo de Dunăre au ajuns mai întâi la Caransebeș și apoi au fost trimise diverșilor oficiali ai regatului. Deși pericolul turcesc era la fel de prezent, din secolul al XV-lea nu provin astfel de informații din zona Caransebeșului. Doar în contextul presiunii crescute asupra cetăților de la Dunăre după cucerirea Belgradului, Caransebeșul apare ca centru al iscoadelor. Un număr foarte mare de informații provin din primăvara anului 1525. Se simte și din acest punct de vedere pregătirea unei campanii militare de amploare, și, în consecință, unda de șoc s-a repercutat până la frontieră. O astfel de iscoadă a fost Jacob Pesthy din Caransebeș, care, în februarie 1525, a fost retribuit cu 2 florini pentru că ducea vești despre turci Majestății Sale în Buda¹². Un fapt și mai important și cu atât mai interesant este acela că la Caransebeș funcționa un grup organizat și plătit de spioni, dacă luăm în considerare informația conform căreia, la 1 aprilie 1525, Luca Margai, căpitanul cetății Caransebeș, a primit 100 de florini de aur pentru a-și susține grupul de iscoade¹³. Anul următor aduce o situație diferită, și anume obținerea unor știri de primă mână de la soldați fugiți din oastea turcească. La 21 iunie 1526, Grigore Besenyei din Ciacova și Grigore din Timișoara ajunseseră la Buda cu știri despre starea de lucruri din tabăra turcească. Pentru efortul lor au primit 8 florini: „În aceeași zi (joia cea mai apropiată înainte de sărbătoarea sf. Ioan Botezătorul) lui Grigorie Bessenyei din Ciacova și unui alt Grigore din Timișoara, care au fugit din Turcia și de la oastea împăratului turcilor venind la Maiestatea Regală cu anumite știri cu privire la sforțările turcului, li s-au dat 8 florini în monedă bună, bine cântărită”¹⁴.

Pe linia frontierei sudice dintre Transilvania și Imperiul Otoman, orașul cel mai vestic a fost Timișoara. Se poate conchide că în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în mod similar Caransebeșului, și la Timișoara știrile despre mișcările și intențiile otomanilor au venit tot dinspre teritoriile sârbești ocupate, uneori prin intermediul nobililor sârbi refugiați în Regat, care păstrau legătura cu teritoriile sud-slave. În 1470, oamenii de încredere a lui Stepan și Dmitar Jaksic aduceau noutăți voievodului Transilvaniei, Ioan Pongracz. La rândul său, acesta anunța magistratul de la Sibiu că a primit știri veridice despre faptul că turcii care

¹² Costin Fenesan, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Mega, 2016, p. 307 (28 februarie 1525).

¹³ *Ibid.*, p. 308 (1 aprilie 1525).

¹⁴ *Ibid.*, p. 311 (21 iunie 1526).

traversează Dunărea pe la Vidin se îndreaptă către Transilvania¹⁵. În ultimele decenii ale secolului al XV-lea, Timișoara devine un adevărat centru de coordonare a acțiunilor antiotomane datorită prezenței lui Paul Kiniszi. Nobil originar din zona de nord a Regatului, în 1479 devine comite de Timiș și căpitan al Părților Inferioare, poziție din care a coordonat întreaga defensivă antiotomană¹⁶. El nu s-a limitat doar la apărarea frontierelor Regatului, ci a făcut mai multe raiduri peste Dunăre, pustiind teritoriile din Serbia ocupată de otomani, de unde a transferat o parte din populația creștină la nordul fluviului¹⁷. Apropierea lui Kiniszi de populația sârbească s-a evidențiat și prin folosirea ca iscoade. Printre ei regăsim pe un anume Dwyo despre care nu avem prea multe date. În 1523, descendenții lui Dwyo și ai fratelui său au avut o dispută juridică pentru moșia Sipzo (dispărută) din comitatul Timiș. Domeniul a fost primit de cei doi frați drept răsplată de la rege pentru serviciile lor ca iscoade ai lui Paul Kiniszi în teritoriile turcești¹⁸. Știind că Kiniszi a murit în 1494, cei doi frați menționați în documentul din 1523 au acționat cu certitudine înainte de această dată, cel mai probabil la începutul anilor 1480 când au avut loc campaniile antiotomane ale trupelor ungare în Serbia.

În secolul al XVI-lea, evenimentele militare se succed cu și mai mare repeziciune. Frontul antiotoman de pe linia Dunării este puternic afectat de intervenția sultanului în impunerea unor domni în Moldova și Țara Românească, pe de o parte, și de avansul făcut de Imperiul Otoman până la Mohács și Buda, precum și preluarea sub suzeranitate a Transilvaniei, pe de altă parte. Numai de la Sibiu sunt trimise peste munți în anul 1521 peste 50 de misiuni „ad partes transalpinas”¹⁹. În anul bătăliei de la Mohács (1526), din primăvară până în iulie, autoritățile de la Sibiu au trimis mai multe misiuni la sud de munți sau chiar la sud de Dunăre: de trei ori a fost în misiune numai Iwan cnez, judele din Rășinari (între martie și iunie) și de două ori judele Mayna din Săliște²⁰. Un alt moment în care sunt menționate frecvent știri și iscoade de la Dunăre la Viena este intervalul 1551–

¹⁵ *Urkundenbuch zur geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (în continuare *Ub*), vol. VI, ed. G. Gündisch, H. Gündisch, G. Nussbächer, K. Gündisch (București, 1981), no. 3802: „Venerunt ad nos homines egregiorum Stephani et Demetrii Jachyth veris cum novitatibus, ut Thurci magno bello et exercitu conquisito penes castrum Bodon per vada Danubii transfertantur voluntque illas Transsilvanarum partes subintrare.”

¹⁶ Pentru originea și cariera sa, a se vedea Ioan Hațegan, *Pavel Chinezul*, Timișoara, 1994 și Adrian Magina, *Cognomen a paterno pago inditum. On the origin and social ascension of Paul Kiniszi*, în „Initial. A review of Medieval Studies”, 8, 2020, p. 83–100.

¹⁷ Adrian Magina, *Le long voyage vers la terre promise: les migrations serbes en Banat (XVe–XVIe siècles)*, în *Between Worlds: The age of Jagellonians*, edited by Florin Nicolae Ardelean, Christopher Nicholson, Johannes Preiser-Kapeller, Frankfurt am Main, Peter Lang GmbH, 2013, p. 129–140.

¹⁸ *Acta et documenta partes Regni Hungariae inferiores concernentia 1500–1552*, ed. A. Magina Cluj-Napoca, Mega, 2020, p. 119: „Dwyo ad Thurciam per magnificum condam dominum Paulum de Kynis felicis recordationis ad explorandum missus fuerant”.

¹⁹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, ed. N. Iorga (București, 1900), 844–845.

²⁰ *Ibid.*

1552, când amenințarea otomană devine iminentă pentru arealul Banatului, dar aceasta este o altă poveste²¹.

RUTELE ȘTIRILOR

Rețeaua de comunicații din Transilvania secolelor XV–XVI s-a suprapus parțial peste rețeaua de drumuri romane, având în componență și drumeaguri, căi, poteci, trecători, vaduri și poduri, secondate de o „rețea” de hanuri și taverna, locuri de popas pentru oameni și cai. Consecință directă a formei acestei rețele este și sistemul de așezări umane și cetăți. Întreaga rețea s-a aflat într-o continuă schimbare sub influența factorilor naturali, precum umflarea râurilor sau topirea zăpezilor²².

Pe zona graniței sudice a Transilvaniei, unde munții au reprezentat cel mai puternic apărător, este destul de simplu să ne imaginăm cele mai scurte căi pe care iscoadele puteau atinge în cel mai scurt timp locațiile de destinație, prin trecătorile cunoscute, pe potecile alpine pe unde își pășteau oile ori chiar pe drumurile negustorilor. De la Sibiu, prin pasul Turnu Roșu spre Țara Românească, la finalul secolului al XV-lea, drumul era îngust, ce putea fi parcurs doar cu calul²³ și apoi pe Valea Oltului până la București, Turnu Măgurele și de acolo la Nicopole sau Vidin. Un astfel de traseu obositor și periculos făcuse cneazul român Oprea, care, în vara anului 1521, trimis într-o astfel de misiune peste munți, a revenit cu știrea că Mehmet beg se îndrepta către Severin²⁴. Spre Mehedinți se îndrepta trimisul din Porcești al sibienilor²⁵, în timp ce Barbat trebuia să ajungă la Rahova (Orihovo, Bulgaria), trecând Dunărea²⁶. De la Brașov însă, iscoadele luau drumul spre București prin pasul Rucăr spre Pitești²⁷, Buzău și Predeal²⁸. De asemenea, un număr mare de cercetași a plecat din Brașov spre Bulgaria, îndreptându-se spre

²¹ Costin Feneșan, *Banatul Caransebeșului și Lugojului între Habsburgi și Poartă în anul 1552*, „Studii și materiale de istorie medie” XII, 1994, p. 161–200.

²² Cercetări asupra rețelei de drumuri în Ungaria și Transilvania medievală au fost efectuate mai ales în ultima perioadă, a se vedea în acest sens Magdolna Szilágyi, *Mobility, Roads and Bridges in Medieval Hungary*, în *The Economy in Medieval Hungary*, ed. József Laszlovszky, Balázs Nagy Péter Szabó, András Vadas, Brill, Leiden-Boston, 2018, p. 64–80; Oana Toda, *Reutilizarea medievală a drumurilor romane în Transilvania și Banat*, „Banatica” 27, 2017, p. 361–397.

²³ *Ub*, vol. VI, nr. 3966: „quomodo quadam via prope eandem civitatem nostram Cibiniensem penes quoddam castrum Weresthoron existens ad partes Transalpinas tendens, per quam res mercimoniales (...) adeo stricta esset, ut vix unus equus dumtaxat sequi alium posset, saepiusque per inundationes aquarum et nivium in tantum obstrueretur, ut nemo per eandem viam ire neque redire posset...”

²⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 844.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*, p. 845.

²⁷ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen: Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt: 1526–1540*, vol. II, Kronstadt, 1889, p. 204.

²⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 783.

Gercinum și *Dresther* (așezări neidentificate)²⁹. Trasee precum Caransebeș-Hațeg-Orăștie-Sibiu-Brașov sau Orșova-Severin-Caransebeș-Timișoara au fost, concomitent, drumuri ale negustorilor care treceau înspre și dinspre Imperiul Otoman cu mărfuri. O rută care pornea din zona săsească spre Ungaria centrală urmărea Valea Mureșului, prin Gurasada ajungea la Lipova și de aici mai departe spre târgurile din câmpie³⁰. De altfel, trebuie spus că puțini au fost aceia care s-au aventurat singuri într-o astfel de călătorie, fiind mult mai prudent să se alăture unei caravane, precum cele ale comercianților. Însă soliile se succed cu atât mai des, cu cât se simte pericolul mai aproape, fiind foarte probabil că mulți dintre cei trimiși să iscodească au umblat singuri.

FETE INVIZIBILE PIERDUTE ÎN ISTORIE

Cine sunt spionii? Ce calități și cunoștințe au avut pentru a-și putea duce la îndeplinire misiunea? În epoca respectivă, nu doar un singur om a fost însărcinat cu transportarea știrilor de la sursă la destinație. Așadar, dacă o iscoadă a plecat de la Nicopole spre Sibiu cu știri despre turci, vestea era dusă mai departe din acest centru „informațional” către voievod de către un mesager. Informațiile despre mișcările turcilor pot veni în etape, iscoadele putându-se întâlni la jumătatea drumului, așa cum face Francisc, trimisul Sibiului și servitorul lui Petru Schlwm, care fusese în Țara Românească și care se întâlneau la Turnu Roșu să schimbe informații³¹. Mesajele ajungeau și prin căi indirecte, spre exemplu prin Caransebeș, unde ajungeau știrile de peste Dunăre. Acest fapt este evident în 1538, atunci când judele Grigore Vaida împreună cu consiliul orășenesc din Caransebeș, pe baza informațiilor propriilor iscoade, au trimis un mesaj către populația din Sibiu, informându-i despre navele turcești care navigau pe Dunăre³².

Se poate presupune că în zona montană din sudul Transilvaniei, de la Brașov până înspre Hațeg și, chiar mai departe, în arealul Caransebeșului, au activat sute de iscoade, plătite fie din fondurile magistratului diverselor orașe (Brașov, Sibiu, Orăștie), fie din visteria regală. Atât de multe nume, atât de multe fețe pe care nu le cunoaștem și nu le putem aminti. Termenii sub care se găsesc iscoadele în documente sunt cel mai frecvent *exploratores nostrorum*, *explorator secretus*, *agentium*, *vespilio*, *nuncio*, *famulus*, dar și *cercetașul meu*, *spionul meu*. În cazul în care informația a găsit informatorul, deci a fost vorba doar despre o chestiune circumstanțială, și problema expusă nu a avut o importanță deosebită, persoana este numită *cineva*. Termenii întâlniți cu privire la sarcina pe care o duc la îndeplinire aceste personaje derivă din potențialul secret sau din importanța evenimentului, o

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ub*, vol. IV, nr. 2172.

³¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 845.

³² Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV/1, 376.

afacere foarte semnificativă, în treburile noastre, de rumores thurcorum, novitatibus Turcorum, pro inquirendo novitatibus, in eadem causa, in eodem negotio. Distincția dintre o călăuză, un mesager și un curier se poate face numai la un nivel foarte puțin perceptibil: în multe cazuri informațiile au fost orale, memorate de curier și transmise către destinatar.

O chestiune importantă referitoare la spioni este statutul lor social. Purtătorii de informații au fost de multe ori persoane a căror viață se petrecea călătorind. Călătoriile au favorizat întâlnirea cu o varietate mare de situații, oameni și, evident, informații. Soldații, oficialii, negustorii, călugării și preoții sunt printre cei mai buni purtători de informații. Preoții ortodocși din satele aflate în scaunul Sibiului apar de mai multe ori în socotelile orașului. Preotul din Rășinari, *frater popa de Rozonayr*³³, cunosător al limbii române, dar și vorbitor de limbă germană, a fost și el trimis peste munți. Alte două cazuri, din centrul de informații al Sibiului, indică camuflarea colectării de informații despre mișcările turcilor sub activitatea negustorească. În 1522, Kasul, negustorul din Țara Românească, venea la Sibiu, împreună cu mărfurile sale, dar purta în desagi și *certa novitates* despre Mehmet beg³⁴. În 1524, sub pretextul cumpărării unor porci, un anume Barbath a umblat să găsească și știri despre mișcările turcilor³⁵. Spionii buni erau o marfă foarte valoroasă. În 1524, consiliul orașului Sibiu l-a mandatat pe cneazul din Rășinari/Stederdorff să treacă munții în scopul colectării de știri, însă este luat prizonier de turci³⁶. Magistratul sibian însă nu l-a abandonat, așa cum am putea crede, ci, pentru eliberarea sa, s-au plătit 100 de florini³⁷. Pe de altă parte, trădătorii sau cei care răspândeau știri false au fost, de asemenea, importanți. În 1521, unul dintre slujitorii sibieni a fost trimis să-l prindă pe românul care venit cu știri false: *qui falsos rumores attulerat*³⁸.

O condiție obligatorie pentru spioni era dată de cunoașterea limbii populației din teritoriul spre care erau trimiși. Majoritatea iscoadelor par a fi români, din satele din preajma Sibiului, fiind trimiși către Țara Românească, în timp ce iscoadele din zona Caransebeș-Timișoara par să fi fost sud-slavi. Cel mai probabil majoritatea știrilor au fost transmise oral, însă esența unora s-a păstrat în scrisorile trimise între centre, așa cum reiese, de exemplu, din scrisoarea din 1513 aparținând lui Ladislau Barlabassy, vicevoievodul Transilvaniei, care transmitea sibienilor în informațiile sale despre planul turcilor³⁹. Tot sibienilor le scria Ioan Vitez, căpitanul Caransebeșului, despre planul lui Balibeg și Ferhad pașa de a ataca Severinul⁴⁰. O mărturie directă însă o aflăm chiar prin vocea iscoadelor. Astfel, este

³³ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, 844.

³⁴ *Ibid.*, 845.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*, 849

³⁷ Toma-Cosmin Roman, *Sibiul între diplomatie și război*, Sibiu, Editura Honterus, 2017, p. 240.

³⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 844.

³⁹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV/1, p. 223.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 276.

imposibil să nu fie menționat în acest context celebrul Neacșu din Câmpulung, a cărui informare scrisă în 1521, document considerat a fi primul în limba română cu alfabet chirilic este, de fapt, o schiță informativă⁴¹, scrisă în contextul pregătirilor otomane pentru asaltul împotriva Ungariei, campanie care în cele din urmă a dus la căderea Belgradului în mâinile trupelor turcești.

Dumitru, cneazul din Săliște, este un alt personaj longeviv în această afacere. A fost identificat ca fiind iscoadă din Sibiu în Țara Românească, atât pe lângă Radu cel Mare, Mihnea cel Rău, cât și la banul Craiovei, timp de peste 20 de ani. Banul Barbu al Craiovei în 1509 trimitea o scrisoare sibienilor în care lauda meritele cneazului Dumitru ca purtător al știrilor între Craiova și Sibiu: „pe un asemenea om trebuie să-l hrăniți domnia voastră, căci poartă bine vorbele și ale voastre, și ale noastre”⁴².

Era cneazul satului românesc Săliște, de lângă Sibiu. Numele său este menționat în registrele orașului începând cu 1515 și până în 1525, însă activa încă din 1504, dacă luăm în considerare scrisorile lui Radu cel Mare din acel an. Timp de două decenii a fost însărcinat să afle știri despre turci și este foarte posibil să fi trecut Dunărea. Până la 1510, Dumitru *ot* Săliște fusese însărcinat cu 12 astfel de misiuni. A avut o relație foarte bună cu boierii Socol și Preda din Țara Românească. În 1521, în contextul pregătirii otomanilor pentru asaltul asupra Regatului Ungar sub noul sultan Suleyman Magnificul, iscoadele din părțile sudice s-au străduit să afle cât mai multe date despre intențiile turcilor. În acest an, Dumitru a fost trimis într-o misiune diferită, pe drumurile ce duceau la Timișoara pentru știri despre turci, cam în aceeași perioadă în care Neacșu transmitea și el ceea ce aflase despre belicoasele ale otomanilor. Nu se cunoaște nicio scrisoare care să fi fost scrisă de Dumitru cneazul, însă cu siguranță vorbea, pe lângă limba română, limba germană și, probabil, slavonă⁴³.

Iwan, cneaz al satului Stederdorff (Rășinari, Sibiu), și el român, este de asemenea des menționat în registrele magistratului orașului Sibiu între 1515–1530. În evenimentele din 1521 a trecut Dunărea până la Vidin *explorandi gratia*, iar în 1526, între martie și iunie, așa cum am menționat, a traversat munții de cel puțin trei ori.

Trebuie spus că un alt grup de curieri a fost trimis la vicevoievod sau la voievod din Transilvania ori chiar la rege pentru a purta spre înalții oficiali ai regatului proaspetele informații obținute. În ceea ce privește partea financiară, se observă alocarea unei sume mari de bani în fiecare centru. Grupul de iscoade din Caransebeș a primit 100 de florini pentru îndeplinirea misiunilor sale⁴⁴. Sibiul plătea între 50 de dinari și 3 florini, iar un drum la voievod a costat orașul o sumă

⁴¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 843.

⁴² Ioan Lupaș, *Din relațiile Transilvaniei cu Țara Românească: activitatea cneazului Dumitru din Săliște*, „Anuarul Institutului de Istorie Cluj” 4, 1961, p. 72.

⁴³ *Ibid.*, 70.

⁴⁴ A se vedea nota 13.

cuprinsă între 1,5–3,5 florini și la rege *cum litteris* – 5 florini. Pentru o singură misiune, drumul înainte și înapoi către suveran, pentru a-l înștiința despre mișcările turcilor, un anume Ystok a primit de la magistratul sibian 6 florini⁴⁵. Doar pentru anul 1492 magistratul orașului Sibiu, în frunte cu George Sartor, a cheltuit pentru iscoade în Țara Românească (pe lângă delegațiile oficiale la voievod sau în Moldova ori la congregația celor șapte scaune) numai mai puțin de 37 de florini, pentru un total de 18 misiuni peste munți. În același an, se evidențiază patru nume: Marco, Dussa, Petrus Barbocz și un anume Balczog⁴⁶. În anul 1521, pentru cele peste 50 de misiuni peste munți, același magistrat cheltuia aproape 100 de florini, numărul misiunilor fiind însă triplu⁴⁷.

CONCLUZII:

În secolele XV–XVI, câteva caracteristici ale acestui fenomen se desprind: 1. Centrele iscoadelor erau localitățile de la graniță din sudul regatului (actualul Banat și Transilvania); 2. numărul solicitărilor privind noutățile despre turci a crescut exponențial în ajunul campaniilor militare, mai ales în 1521 și 1526; 3. iscoadele au fost personaje valoroase, activitatea lor fiind susținută financiar de rege și de oficialii locali; 4. traseele acestor spioni au coincis adesea cu rutele cunoscute, chiar dacă unele erau mai puțin accesibile și frecventate în epocă. 5. informatorii au avut un statut social divers, însă majoritatea au fost români ori sârbi din localitățile învecinate centrelor urbane importante din arealul frontierei, buni cunoscători ai mediului și limbii în care își desfășurau activitatea de colectare a informațiilor. Dincolo de munți ori la sud de Dunăre, fiecare iscoadă și-a creat propria rețea de relații, bazată pe interese comune, amicitie ori poate chiar conexiuni familiale.

SPIES AND NEWS ABOUT THE OTTOMANS ON THE SOUTHERN FRONTIER OF THE HUNGARIAN KINGDOM UNTIL 1526

Abstract

The issue of news about Ottomans in Transylvanian territories was not subject of Romanian or Hungarian scholars' debate. The Turkish threat was permanent and became „intimate” at the southern borders of the Hungarian kingdom in the 15th and 16th centuries. As part of the kingdom, Transylvanians

⁴⁵ Roman, *Sibiul între diplomație și război*, p. 135; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 844.

⁴⁶ *Quellen zur Geschichte Siebenburgens aus saschischen Archiven*, I, *Rechnungen aus dem archiv des Stadt Hermanstadt 1380–1516*, Hermanstadt, 1880, p. 131–133.

⁴⁷ Roman, *Sibiul între diplomație și război*, p. 122–160; Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 844–845.

were directly involved in fighting the Ottomans, but also in a huge network of spies and news about the Crescent. The proximity and the close connections with Wallachia and Moldavia of the Saxon towns in the south Transylvania, allowed them to inform the Transylvanian or even Hungarian central authorities about Ottomans. A lot of news described troop movements, its number or possible invasions in different parts of the Hungarian Kingdom. In reality, most of this news was just rumors', but produced fear and the feeling of insecurity for both officials and ordinary people.

Keywords: spies, news, Ottomans, border, 15–16th century, Transylvania